

MICHAŁ CHMARA

PARTIE POLITYCZNE I WYBORY W CHILE

Problemy życia politycznego ostatnich lat w Republice Chilijskiej stały się od pewnego czasu przedmiotem żywego zainteresowania na świecie. Przyczyny tego są na ogół bezpośrednio praktyczne. Pierwszy w Ameryce Łacińskiej rząd partii chrześcijańsko-demokratycznej b. prezydenta Eduardo Frei Montalva (1964 - 1970), który zdobył władzę pod hasłami „rewolucji w wolności” oraz objęcie władzy przez koalicję skupionych wokół prezydenta Salvadora Allende Gossens partii lewicowych (1970 - 1976), zapowiadających w programie rządu Jedności Ludowej (Unidad Popular) „rozpoczęcie budowy socjalizmu w Chile”¹ wydają się zainteresowanie to dostatecznie uzasadniać, tym bardziej, jeśli wziąć pod uwagę pewne historycznie ukształtowane osobliwości kraju, w którym procesy te mają miejsce. Chile jest mianowicie jedynym Krajem Ameryki Łacińskiej, w którym rozwinęły się w sposób stabilny instytucje republiki burżuazyjnej. Jeśli pominąć krótki okres poprzedzający wprowadzenie konstytucji z 1833 r. oraz sekwencję zamachów stanu w latach od 1924 do 1932, nie wystąpiły w Chile zjawiska powszechne w krajach kontynentu — wojskowe zamachy stanu, przewroty pałacowe itd. Ta cecha rozwoju społeczno-politycznego Chile budziła szczególne zainteresowanie w socjologii amerykańskiej, ponieważ w pierwszym okresie realizowania porozumień objętych nazwą „Sojuszu dla postępu” (1961 - 1965), kiedy polityka rządu USA identyfikowała się najbardziej z jego reformistycznymi celami, Chile uznawane było powszechnie jako model warunków, w których mogą być osiągnięte cele gospodarcze zakładane przez „Sojusz”². Do rzędu osobliwości rozwoju historycznego Chile należałoby także zaliczyć fakt, że przewroty w nadbudowie politycznej w XIX w., wcześniej i wyraźniej niż w pozostałych krajach Ameryki Łacińskiej, związane były z głębokimi kryzysami bazy społeczno-ekonomicznej. Taki charakter procesu rewolucyjnego miała w szczególności wojna domowa 1891 r., w końcu rządów prezydenta J. M. Balmacedy,

¹ Programa basico de gobierno de la Unidad Popular, Santiago 1969, s. 10.

² M. Zeitlin, *The Social Determinants of Political Democracy in Chile*, w: J. Petras i M. Zeitlin (wyd.), *Latin America. Reform or Revolution*, New York 1968.

której skutki głęboko zaważyły na późniejszych przeobrażeniach społeczeństwa chilijskiego³.

Przemiany, które następowały w Chile w ostatnim dziesięcioleciu, są wreszcie interesujące również dlatego, że „rewolucja wolności” demokratów chrześcijańskich oraz „chilijska droga do socjalizmu” Allendego narodziły się w społeczeństwie, które po okresie wielkiego kryzysu i depresji lat 1930 - 1931 i ostatecznym załamaniu się oligarchicznego systemu tzw. republiki parlamentarnej powstałej po wojnie domowej 1891 r., przeżywało doświadczenia wszelkich możliwych reformistycznych i rewolucyjnych wyjść z kryzysu gospodarczego i społecznego. Próby te to 12-dniowa, powstała w zamachu stanu republika socjalistyczna w 1932 r., rządy Frontu Ludowego obejmującego spośród ważniejszych organizacji i partii politycznych — Partię Radykalną, Komunistyczną, Socjalistyczną oraz Konfederację Pracowników Chilijskich (CTCH) największą w tym czasie lewicową centralę związkową. Koalicja Frontu Ludowego, jedna z trzech rządzących na świecie, pod swą nazwą egzystowała w latach 1936 - 1940, ale w zmiennym składzie i pod różnymi nazwami; opierając się na prozumieniu radykałów i komunistów przetrwała do 1947 r.⁴ Do doświadczeń tych należy także populizm⁵ sił popierających gen. Carlosa Ibaneza w części kadencji prezydenckiej 1952-1958.

W literaturze polskiej niewiele jest pozycji omawiających te sprawy⁶, nawet na poziomie zaspokajania zainteresowań doraźnych. Jednak następstwo rządów ruchu chadeckiego podejmującego wysiłek dla zrealizowania łacińsko-amerykańskiej wersji ustroju pośredniego oraz ruchu grupującego wokół partii robotniczych liczne organizacje nieproletariackich klas pracujących i drobnomieszczactwa dla przeprowadzenia rewolucji „antyimperialistycznej, antymonopolistycznej i antyobszarniczej” oraz rozpoczęcia budowy socjalizmu nie stała się także przedmiotem zainteresowania środowiska akademickiego. Nie ulega wątpliwości, że doświadczenia ruchu Jedności Ludowej nasuwają szereg doniosłych problemów związanych z tzw. pokojową drogą do socjalizmu. Droga ta ujmowana była do tej pory jako teoretycznie możliwa

³ H. Ramirez Necochea, *Presidente Balmaceda y la Contrarevolucion de 1891*, Santiago 1958 oraz F. Encina, *Resumen de la historia de Chile*, t. III, Santiago 1954, rozdz. X i XI.

⁴ G. Urzua Valenzuela, *Los partidos politicos de Chile*, Santiago 1968, s. 79 i nast.

⁵ Określenie odnosi się do masowych ruchów społecznych, obejmujących nie zorganizowanych członków klas ludowych i drobnomieszczactwa, posługujących się demagogią społeczną, dążących do polityki redystrybucyjnej bez naruszenia podstaw systemu społecznego, prowadzonych zwykle przez charyzmatycznego przywódcę.

⁶ Wśród publicystyki warto zwrócić uwagę na art. B. Babad, *Chile na skrzyżowaniu dróg*, Nowe Drogi 4/1966, odpowiednie fragmenty Z. Marca, *W cieniu Andów*, Warszawa 1970 i in.

alternatywa rozwoju procesów rewolucyjnych w świecie kapitalistycznym. W ujęciu przywódców Komunistycznej Partii Chile, a więc partii, która koncepcję tej polityki przewidziała, uzasadniała i realizowała, określa się ją jako „drogę niezbrojną”. Zwycięstwo wyborcze stanowi w myśl tej koncepcji jeden z aspektów i to nie najważniejszy „drogi niezbrojnej”⁷. Ponieważ polityka taka stała się po raz pierwszy przedmiotem praktyki, analiza warunków społecznych składających się na realną możliwość i skuteczność programu Jedności Ludowej będzie niewątpliwie stanowiła w najbliższej przyszłości główny ośrodek zainteresowania badań nad mechanizmami społecznymi rewolucji socjalistycznej. Ze względu na rolę odgrywaną w procesie chilijskim przez zinstytucjonalizowane i zintegrowane z systemem parlamentarnym partie polityczne analiza przemian chilijskich może także wzbogacić naszą wiedzę o socjologii partii politycznych.

W socjologii partii politycznych charakterystyczne dla marksizmu jest rozpatrywanie partii politycznych jako organizacji politycznej klas społecznych, służącej do realizacji ich interesów⁸. Przypominam tutaj tę tezę, aby zwrócić uwagę na jej doniosłość nie tylko jako narzędzia poznania rzeczywistości społecznej, lecz także dla trafnego przewidywania przyszłych następstw obecnie rozwijających się tendencji. Charakterystyczne są pod tym względem błędy w ocenie szans rozwojowych ruchu robotniczego w Chile, występujące w pracach niektórych socjologów amerykańskich subiektywnie sympatyzujących z jego celami, np. Wolpina, czy Petrasa⁹. Błąd w wymienionych pracach ukazujących się nieomal w przeddzień zwycięstwa Jedności Ludowej wynika z dwóch mylnych przesłanek: Pierwsza z nich zakłada, że sojusz partii robotniczych z partiami drobnomieszczaństwa oraz drobnej i średniej burżuazji, wymierzony w głównego przeciwnika klasowego — wielką burżuazję monopolistyczną — musi być z konieczności reformistyczny, ponieważ obie grupy burżuazyjne miałyby bronić bezwzględnie prywatnej własności wszelkich środków produkcji. W tej interpretacji, niezależnie od różnic sformułowań „Jedność Ludowa” byłaby reedycją Frontu Ludowego, tj. sojuszu, w którym hegemonem była burżuazja i partia radykalna. Komuniści chilijscy, którzy od 1951 reorganizowali bazę społeczną dzisiejszej „Jedności Ludowej”, wielokrotnie oceniali swoją politykę z ostatniego okresu Frontu Ludowego jako „od-

⁷ L. Corvalan, *Seguir avanzando con las masas*, Santiago 1965, s. 21 i 54.

⁸ J. Banaszkiwicz, *Marksistowsko-leninowska koncepcja partii politycznej*. Studia Socjalistyczne 1970/4, s. 5 i nast.

⁹ Miles Wolpin, *Izquierda chrlena: factores estructurales que impiden su victoria en 1970*, Havana — cyt. za E. Labarca, *Chile al rojo*, Santiago 1970, s. 301 oraz J. Petras, *Politics of Social Forces in Chilean Development*, Berkeley 1969, s. 160 i nast. Autor opatruje cały okres formowania się strategii FRAP pod tytułem: Odrodzenie reformizmu i wzrost FRAP od 1956 r. do chwili obecnej.

chylenie prawicowe" i zwracali uwagę na zasadnicze różnice dzielące nowy sojusz z dawnym Frontem Ludowym¹⁰. Stereotyp badaczy był jednak silniejszy. Drugą mylną przesłanką było przekonanie, że „droga niezbrojna” do socjalizmu jest w istocie „drogą wyborczą” i w związku z tym albo nie jest rewolucją, albo jej realność wymaga narodzin pewnego rodzaju świadomości socjalistycznej u większości obywateli w okresie poprzedzającym wybory. Koncepcja taka zakładała, że jest niemożliwe, aby partia drobnomieszczańska mając do wyboru marksistów i prawicę miała nie poprzeć prawicy. W rzeczywistości zwycięstwo Allendego w 1970 r.¹¹ nie było zwycięstwem w świadomości wyborców. Uzyskał on wprawdzie niecałe 10% głosów więcej, ale w stosunku do ogółu głosujących o ponad 3% głosów mniej niż w 1964 r. Korelacja rangowa Spearmana liczby głosów otrzymanych przez Allendego w 25 prowincjach w latach 1964 i 1970 wynosi 0,82, co wskazywałoby, że ogromna większość wyborców głosowała nań w obu przypadkach, a zmiana programu wyborczego i rozszerzenie sojuszu z dwóch partii marksistowskich na szereg ugrupowań burżuazyjnych wpłynęła na motywację wyborców w niewielkim stopniu. Różnica między obydwojma wyborami prezydenckimi w Chile polegała głównie na tym, że drobnomieszczaństwo, chłopci i urzędnicy popierający kandydata chrześcijańskich demokratów, głosowali w 1970 r. przeciw groźbie powrotu do władzy prawicy. Konsekwentnie prowadzona od samego początku polityka opozycyjna PDC wobec rządu Allendego wskazuje jednocześnie, że chrześcijańscy demokraci świadomi byli różnic interesów grup reprezentowanych przez siebie i przez „Jedność Ludową”, ale restauracja władzy prawicy uosobiona w Jorge Alessandrim godziłaby w te interesy w znacznie większym stopniu.

System partii politycznych w Chile wykazuje prawidłowości charakterystyczne dla społeczeństw kapitalistycznych wraz ze znacznymi osłabieniami stanowiącymi następstwo długiego okresu niemal nieprzerwanego rozwoju pod wpływem szczególnych warunków społeczno-ekonomiczno-politycznych w tym kraju. Te szczególne warunki wskazują przede wszystkim na strukturę klasową charakterystyczną dla społeczeństwa kapitalistycznego, a jednocześnie na cały zespół cech oznaczających słaby rozwój gospodarczy i uzależnienie od obcego kapitału. Niskie tempo rozwoju gospodarczego, zwłaszcza w ostatnim półwieczu, jak i przejście w ręce przedsiębiorstw zagranicznych tych gałęzi przemysłu, które wytwarzają największy produkt dodatkowy i dostarczają podstawowy towar eksportowy — najpierw saletrę potasową, później

¹⁰ V. Teitelboim, *Rozwój kapitalizmu w Chile*, w: *Współczesny ruch robotniczy i burżuazja narodowa*, Warszawa 1962, s. 194 oraz L. Corvalan, *Seguir...* op. cit., s. 48 i 55.

¹¹ Pierwsze zwycięstwo bezwzględną większością głosów (50,86%) uzyskała Jedność Ludowa wraz z USP w wyborach komunalnych w 1971 r.

miedź, cechowały gospodarkę chilijską jeszcze w XIX w., a ujawniły się z całą wyrazistością w jego ostatnim 20-leciu. Analizy przyczyn tego zjawiska od długiego już czasu nie stanowią wyłącznie przedmiotu badań specjalistów, lecz są także podstawą publicznych dyskusji i walk politycznych. Skutki polityczne deformacji struktury gospodarczej w Chile ujawniły się po I wojnie światowej, a szczególnie po 1931 r., kiedy upadek eksportu saletry i kryzys światowy podważyły nie tylko stabilność instytucjonalną republiki, lecz zmieniały także na trwałe układ sił pomiędzy partiami reprezentującymi różne klasy społeczne. W okresie poprzednim rządy sprawowane były na ogół przez jedno z dwóch ugrupowań politycznych — tzw. Sojusz Liberalny (Alianza Liberal) skupiony wokół partii liberalnej albo Koalicję (Coalicion), której ośrodkiem była partia konserwatywna. Jest rzeczą godną uwagi, że w omawianym okresie te wielkoburżuazyjne partie już nigdy nie zdołały wygrać wyborów prezydenckich z własnym programem i własnym kandydatem. Kandydaci przez nie popierani wygrywali wybory wtedy, gdy występowali w imieniu szerszych koalicji obejmujących partie demokratyczno-drobnomieszczańskie, atakując przeciwników z demagogią charakterystyczną dla populizmu, skierowaną przeciw „staremu systemowi” i „pozłacanej kanalii” (tak określał prezydent A. Alessandri chilijską oligarchię obszarniczo-bankową). Po II wojnie światowej i okresie rządów Frontu Ludowego nawet te możliwości wydają się być wyczerpane. W roli reprezentantów burżuazji chilijskiej występowali od tej pory kandydaci spoza ścisłego kręgu wielkich rodzin, identyfikujący się jako „niezależni”, atakujący w kampaniach wyborczych nieudolność republiki, „politykierstwo i korupcję” tradycyjnych partii i polityków (Ibanez i J. Alessandri). W tej roli występowali także członkowie prawicowych sektorów partii demokratyczno-drobnomieszczańskiej (J. E. Montero, G. Gonzalez), uzyskujący w wyborach poparcie członków klas ludowych, którzy po objęciu rządów prowadzili czasami politykę społeczną i gospodarczą bardziej regresywną niż jawni konserwatyści i liberałowie, jak to miało miejsce w gabinecie „Koncentracji Narodowej” (konserwatywno-liberalno-radykalnej) powołanym przez radykalnego prezydenta Gonzalesa po delegalizacji partii komunistycznej w 1948 r. Po upływie 2 lat rząd ten doprowadził Chile na krawędź wojny domowej.

Front Ludowy zrealizował szeroką politykę industrializacji (jego trwałość była skutkiem zbieżności interesów klasy robotniczej i burżuazji chilijskiej w uprzemysłowieniu kraju w celu substytucji importu w latach pokryzysowych). Dzięki wysokiej stopie wzrostu produkcji przemysłu (11% rocznie) w latach 1941-1946 Chile wychodzi z kryzysu gospodarczego, mimo utrzymującej się stagnacji w rolnictwie. Ponowne zahamowanie rozwoju gospodarczego rozpoczyna się w 1956 r.¹²

¹² J. Cademartori, *La economia chilena*, Santiago 1968, s. 166 i nast.

Od tej pory, niezależnie od przejściowych wahań koniunktury, zwłaszcza w handlu zagranicznym, gospodarka chilijska pozostaje w strukturalnym i głębokim kryzysie, którego symptomami są: stagnacja produkcji w rolnictwie, minimalne przyrosty produkcji przemysłowej, bezrobocie, chroniczna inflacja pieniądza przekraczająca niemal bez wyjątku 20% rocznie, niewykorzystywanie mocy produkcyjnych, wzrastająca denacjonalizacja gospodarki narodowej itd.¹³ W tej sytuacji każde wybory prezydenckie stawały się w ostatnim czasie w coraz większym stopniu wielką polityczną walką o wybór drogi wyjścia z kryzysu. Towarzyszyła temu koncentracja organizacji politycznych, zarysowująca się tendencja do eliminowania małych partii i postronnych kandydatów, za którymi nie stałyby znaczne siły społeczne. Nawet w platformach wyborczych kandydatów coraz większą rolę zaczęły odgrywać elementy systematycznej analizy rzeczywistości społeczno-gospodarczej, naukowe uzasadnienia programów rządowych, słowem ideologicznie integralne stanowiska klas reprezentowanych przez koalicję partii i organizacji. Rodzi się zjawisko wyborczego uwarunkowania cykliczności gospodarki chilijskiej, manifestujące się w spadkach produkcji w latach wyborczych, poprawie koniunktury i malejącej inflacji w pierwszej połowie kadencji prezydenckiej i w ponownym zaostrzeniu się kryzysu w połowie drugiej. Było to ekonomicznym wyrazem wzrastającej, obiektywnej polaryzacji w układzie interesów różnych klas społecznych i jednocześnie chwiejnej równowagi sił politycznych, o charakterze prerewolucyjnym, między głównymi klasami — antagonistami.

Druga grupa uwarunkowań rozwoju układu partii politycznych w Chile obejmuje swoiste cechy poszczególnych klas społecznych. Artykuł na temat struktury klasowej w Chile¹⁴ pozwala ograniczyć się do kilku cech szczególnie ważnych. Są to:

1) Sprzęgnięcie, jeszcze w XIX w., interesów obszarnictwa i burżuazji handlowej i bankowej (tzw. oligarchia agro-eksportowa) oraz w okresie późniejszym grup burżuazji przemysłowej osiągnącej szybko pozycję monopolistyczną. Proces ten ma aspekty wielorakie: personalne i rodzinne, organizacyjne (stowarzyszenie kapitalistów przemysłowych SFF powstałe w 1883 r. przy pomocy głównego stowarzyszenia obszarników SNA, brak większych różnic w składzie członków i kierownictwa partii liberalnej i konserwatywnej). Najważniejszy jest jednak aspekt ekonomiczny przejawiający się w stopniu się kapitału zainwestowanego w rolnictwie i poza nim oraz mających strukturalny charakter zbieżności interesów obszarńczych i burżuazji miejskiej.

¹³ Ibidem, rozdz. VIII oraz *Exposition sobre la politica, economica del Gobierno y de estado de la Hacienda Publica*. Dir. de Presupuestos Folleto 118, Santiago 1970.

¹⁴ Por. artykuł R. J. Chuaqui, *Położenie klas społecznych w chilijskiej rzeczywistości w latach 1955 - 1965* (w druku).

2) Skutki społeczne okresu „wzrostu na zewnątrz”, tj. rozwoju gospodarczego opartego na wroście gałęzi gospodarki powiązanych wyłącznie z rynkiem międzynarodowym¹⁵. Ta dominująca do I wojny światowej tendencja i opanowanie najbardziej dynamicznego sektora gospodarki — wydobywania salety — przez kapitał zagraniczny w związku z udzielaniem koncesji przez rząd, spowodowały, że przejmowanie przez klasę panującą udziału w dochodach z eksportu salety odbywać się musiało poprzez budżet państwa. Następstwa społeczne gromadzenia się w budżecie państwa znacznej części dochodu narodowego były trojaki: a) wzrost warstwy urzędniczej i licznej rzeszy najemnych pracowników państwowych (w terminologii A. Pinto „klasy średniej zależnej”), b) wzrost tendencji pasożytniczych wśród burżuazji i jej ściśle powiązanie z aparatem państwa wobec możliwości uzyskiwania dochodów i zysków nadzwyczajnych w ramach kontraktów publicznych, c) rozwój działalności gospodarczej państwa jako „kolektywnego kapitalisty”. Proces ten pogłębił się w okresie rządów Frontu Ludowego, kiedy burżuazja zdołała wykorzystać interwencjonizm gospodarczy państwa dla zwiększenia różnymi sposobami akumulacji kapitału prywatnego. Niektórzy autorzy chilijscy wskazywali na te fakty, jako na podłoże przejawianej przez burżuazję chilijską szczególnej zdolności adaptacyjnej i elastyczności politycznej.

Skutki takiego kształtowania się struktury gospodarczej mają swój odpowiednik również w klasie robotniczej. Przejawiają się one tam w wewnętrznym zróżnicowaniu tej klasy na jej odłam wielkoprzemysłowy (przede wszystkim górnicy) skupiony przestrzennie, o wysokim stopniu organizacji, na grupę robotników zatrudnionych w przeważających ilościowo małych przedsiębiorstwach oraz w chałupnictwie i rzemiośle, wreszcie na wielką rzeszę bezpośrednich pracowników najemnych zatrudnionych poza sferą produkcji materialnej. Ostatnio wymienione zbiorowości narażone są na wyzysk w szczególnie ostrych formach, zwłaszcza, że stopień ich związkowego i politycznego zorganizowania jest niższy niż w oddziałach wielkoprzemysłowych.

Trzeci typ uwarunkowań rozwoju układu partii politycznych to skutki szerokiego i ciągłego rozwoju nadbudowy politycznej — demokratycznej republiki burżuazyjnej. W odniesieniu do partii politycznych rozwój ten cechował się utrzymaniem ciągłości ich tradycji, co wśród polityków i historyków w tym kraju sprzyjało utrzymywaniu się złudzeń autonomii rozwoju historycznego partii i ideologii politycznych. Złudzenie to wykorzystywane bywa jako narzędzie walki politycznej, zwłaszcza w partiach drobnomieszczańskich, gdzie autentyczność i integralność doktryny spełnia czasem rolę samodzielnego celu — jak np.

¹⁵ A. Pinto, *Desarrollo Economico y relaciones sociales*, w: *CESO: Chile hoy*. Santiago 1970, s. 5 i nast.

zjawisko *radicalismo espiritual* (radykalizm duchowy). Badaczowi natomiast ciągłość rozwoju tendencji politycznych pozwala na uzupełnienie charakterystyki klasowego charakteru partii, ukazując z całą plastycznością jedność związków między strukturą klasową i strukturą organizacji politycznych, jeśli śledzi przepływ zidentyfikowanych grup działaczy i reprezentantów politycznych w zmiennym układzie partii reprezentujących w kolejnych generacjach te same klasy społeczne. Rozwój instytucji politycznych republiki w ostatnim półwieczu prowadził pod naciskiem partii drobnomieszczańskich i robotniczych ku rozszerzeniu praw politycznych i upowszechnieniu korzystania z nich przez ogół obywateli. W latach 1958 - 1962 rozwój ten przybrał tempo tak szybkie, że E. Hamuy i inni autorzy uważają za zasadne nazywać ten okres „rewolucją wyborczą”¹⁶. Pod koniec kadencji prezydenckiej Ibaneza formuje się krótkotrwała koalicja partii robotniczych, drobnomieszczańskich i demokratyczno-burżuazyjnych, obejmująca praktycznie wszystkie partie nieprawicowe, pod nazwą Blok Uzdrawienia Demokratycznego. Koalicja ta stawia sobie za wyraźny cel podcięcie bazy wyborczej partii wielkoburżuazyjnych i rodzącego się nurtu „sił niezależnych” o takim charakterze, wymierzonego w instytucję republiki. Blok przeprowadza szereg doniosłych reform: legalizuje ponownie partię komunistyczną, wprowadza jednolitą listę wyborczą uniemożliwiającą w praktyce kontynuację rozpowszechnionego w partiach prawicowych zwyczaju kupowania i wymuszania głosów, zwłaszcza na wsi. Dalszym etapem „rewolucji wyborczej” jest reforma z 1962 r. (Ley 14.853), która dalej upraszczając wpisy do rejestru wyborczego obywateli i efektywnie zmuszając ich do dokonania tego wpisu w ciągu krótkiego czasu przyczynia się do wielokrotnego wzrostu liczby obywateli uczestniczących w wyborach.

Oto liczby wyborców wpisanych do rejestru wyborczego w latach poszczególnych wyborów prezydenckich¹⁷.

1938	—	503 871
1958	—	1 284 154
1964	—	2 915 121
1970	—	3 539 747.

W tym samym czasie ludność kraju wzrosła dwukrotnie (wzrost elektoratu był 7-krotny). Szczególnie szybki wzrost zauważamy rzeczywiście w okresie 1958 - 1964, kiedy przy wzroście ludności kraju o 14% wzrost liczby wyborców był niemal 2,5-krotny. Ten olbrzymi wzrost elektoratu nie tylko doprowadził do faktycznego wykorzystywania przez ogół

¹⁶ E. Hamuy, *Chile: El proceso de democratizacion*. Cuadernos del Centro de Estudios Socioeconomicos de Universidad de Chile nr 4, s. 31 i nast.

¹⁷ Dane z Direccion de Registro Electoral. Santiago.

obywateli ich formalnych praw politycznych, ale spowodował też ważne skutki dla przebiegu procesów wyborczych. Inkorporacja nowych obywateli objęła przede wszystkim kategorie ludności klasowo nie zorganizowanej, ekonomicznie i społecznie zmarginalizowanej i cechującej się niskim stopniem rozwoju świadomości politycznej. Do tej właśnie rzeszy wyborców adresowane są zawsze demagogiczno-populistyczne elementy propagandy wyborczej partii mieszczańskich, „rewolucja w wolności” Freia w 1964 r. i liczne elementy demagogii społecznej prawicy w 1970 r. Z drugiej jednak strony ta inkorporacja wyborców najbardziej wydziedziczonych w ramach istniejącego systemu społeczno-ekonomicznego stała się dla nich narzędziem kształcenia politycznego i poszerzyła podstawę społeczną procesów rewolucyjnych.

Wśród uwarunkowań instytucjonalno-politycznych uwzględnić trzeba także układ organów władzy w republice. Nie wchodząc w rozważania prawnopństwowe podkreślić należy, że pod rządami konstytucji 1925 r. obowiązywał w republice prezydencki system rządów. W tych warunkach walka o udział w rządach lub o władzę coraz wyraźniej przebiega przede wszystkim w wyborach prezydenckich. Jednocześnie konstytucyjnie przewidziany układ terminów wyborów prezydenckich, parlamentarnych i komunalnych umożliwia realizację poważnego programu reform postępowych czy reakcyjnych tylko stabilnym ruchom i koalicjom politycznym. Partie dążące do zmian porządku prawnego w warunkach opozycji ze strony innych ugrupowań, dla osiągnięcia swoich celów musiałyby wygrywać wszystkie wybory na przestrzeni 6 lat. Dlatego też w Chile mimo znacznej swobody organizowania się partii politycznych, które korzystają ze statusu legalnego, jeśli mają reprezentację parlamentarną, pozalegalnego w innej sytuacji, mogą być zdelegalizowane tylko po zaskarżeniu na podstawie prawa o bezpieczeństwie państwa (Ley 12 927) lub inny sposób ustawowy — zaznaczała się w ostatnim okresie tendencja do koncentracji sił i zmniejszania się ilości partii (od 36 wpisanych do rejestru w 1953 r. do 6 w początku 1967 r.). Dopiero w ostatnich latach w związku z rewolucyjnym charakterem przemian 1970 r. ponownie zaczęła się zwiększać, wyraźnie przejściowo, liczba partii drobnomieszczańskich i demokratyczno-burżuazyjnych, co znamionuje zachodzące w niektórych klasach procesy definiowania się w konflikcie podstawowym między siłami zorganizowanymi w Jedności Ludowej a prawicą.

Jak się wydaje, następstwa tych przekształceń były następujące: 1) Zwiększenie izolacji społecznej partii prawicowych. 2) Wzrost partii drobnomieszczańskiej i zwiększenie w nich wpływu nowo organizowanych i politycznie niedoświadczonych grup. W odniesieniu np. do PDC socjologodzy zwrócili uwagę na kontrast występujący w łonie partii i ota-

czającego ją ruchu między grupą wysoko kwalifikowanych polityków i ekonomistów skupionych wokół prezydenta Freia i coraz liczniejszymi reprezentantami „sektora najbardziej irracjonalnego i o najniższej świadomości społecznej, jaki istnieje w kraju”¹⁸. Partie te funkcjonują często jako szkoła polityczna dla nie zorganizowanych odłamów klasy robotniczej lub chłopstwa, które następnie je opuszczają. 3) Zrewolucjonizowanie walki wyborczej przejawiające się w jawnej prezentacji interesów klasowych, zwłaszcza w kampanii prezydenckiej. 4) Wzrost złożoności form działalności partii — konieczność popierania i współpracy ze stowarzyszeniami i grupami, które organizują członków klas reprezentowanych przez partię.

Nie sposób przedstawić w tym artykule genezy i wszystkich charakterystyk partii politycznych działających aktualnie w Chile. Skrótowy obraz ich układu posłużyć może jedynie dla przedstawienia głównych przeciwników i sojuszników najważniejszych z tych partii¹⁹. Partie te przedstawiam w koalicjach, w jakich stanęły do wyborów prezydenckich 1970 r. Koalicje te odzwierciedlają podstawowe stanowiska zajęte w głównym konflikcie politycznym społeczeństwa chilijskiego między klasą robotniczą a burżuazją. Każde z tych stanowisk, które odczytać można w programach wyborczych trzech kandydatów: S. Allende, R. Tomicia i J. Alessandriego, jest próbą uzgodnienia podstawowych interesów klas reprezentowanych i klas, o których poparcie trzy koalicje partyjne mogły się ubiegać.

W skład Jedności Ludowej (S. Allende) wchodziły trzy duże partie: Chilijska Partia Komunistyczna (PCCh), Chilijska Partia Socjalistyczna (PSCh) i Partia Radykalna (PR) oraz partie małe: Ruch Zjednoczonej Akcji Ludowej (MAPU), Partia Socjaldemokratyczna (PSD), Akcja Ludowa Niezależna (API). Niedawno przyjęta Organizacja Lewicy Chrześcijańskiej (OIC) — nie posiada jeszcze statusu legalnego. Ponadto udzielają poparcia Jedności Ludowej, nie będąc formalnie jej członkami, Unia Socjalistyczna Ludowa (USP) oraz Niezależny Ruch Radykalny Lewicy (MRU). Oba ostatnie ugrupowania powstały w wyniku rozłamu w partiach należących do Jedności Ludowej, odpowiednio w partii socjalistycznej w 1967 r., oraz w Partii Radykalnej w 1971 r. Rząd Jedności Ludowej i jego działalność cieszy się również poparciem, które nie wyklucza ostrych niekiedy konfliktów, Ruchu Lewicy Rewolucyjnej (MIR), związanego z nim Ruchu Rewolucyjnego Chłopów (MCR) i Młodego Kościoła (Iglesia Joven). Są to organizacje lewicy pozaparlamentarnej, rekrutującej się głównie ze środowiska mieszczańskiej młodzieży, zwłaszcza studenckiej, głoszące program rewolucji socjali-

¹⁸ E. Hamuy, *Chile ...*, op. cit., s. 36.

¹⁹ Niniejszy artykuł stanowi fragment opracowania pt. *Podłoże społeczne Chrześcijańskiej Demokracji w Chile*.

stycznej na drodze gwałtownej, na bazie społecznej ograniczonej do klasy robotniczej i biednego chłopstwa. Młody Kościół jest małą grupą młodzieży katolickiej pozostającej pod wpływem tzw. „teologii rewolucji”. Są to jednocześnie organizacje, które zdobyły sobie wpływy w niektórych środowiskach (np. MIR sprawuje władzę w Federacji Studentów Uniwersytetu Concepcion od 1967 r.), co je znacznie odróżnia od pozostałych organizacji ekstremistyczno-rewolucyjnych mających czyisto agenturalny charakter (prochińskie Espartaco i VRM oraz trocki-stowska POR)²⁰.

Partia Komunistyczna jest najstarszą partią robotniczą i marksistowską w Chile. Zachowuje nieprzerwaną ciągłość organizacyjną od 1912 r., kiedy powstała jako Partia Robotnicza Socjalistyczna (POS). Na przeźrzeni historii przed 1930 r. przeszła jeden rozłam (tzw. Lewica Komunistyczna, popierająca IV Międzynarodówkę, która później wstąpiła w swojej większości do Partii Socjalistycznej). Reprezentuje interesy klasy robotniczej, z którą jest silnie powiązana organizacyjnie bezpośrednio i pośrednio poprzez Jednitą Centralę Pracowników (CUT), największą i w praktyce jedyną centralę związkową. W przeszłości partia była wielokrotnie delegalizowana, ostatni raz na mocy tzw. Prawa o Permanentnej Obronie Demokracji z 1948 r. Status legalny uzyskała ponownie w 1958 r. Partia Komunistyczna opracowała na podstawie analizy tendencji rozwojowych społeczeństwa chilijskiego strategię „drogi niebrojnej” do socjalizmu, realizującej się w pierwszej fazie jako rewolucja tzw. antyimperialistyczna i antyoligarchiczna przy poparciu wszystkich odłamów klas pracujących oraz drobnej burżuazji i częściowo średniej burżuazji. Koncepcja ta stała się podstawą kolejno tworzonych sojuszków partyjnych począwszy od 1951 r. Najtrwalszą formą takiego sojuszu był Front Akcji Ludowej (FRAP) powołany w 1956 r. obejmujący przede wszystkim obie partie marksistowskie. W 1969 r. poprzez przyłączenie się dalszych partii politycznych FRAP przekształcił się w Jedność Ludową. Jak wykazują badania główne, oparcie wyborcze znajduje Partia Komunistyczna w wielkoprzemysłowej klasie robotniczej, tj. przede wszystkim w okręgach górniczych miedzi i węgla oraz ośrodkach wielkomijskich²¹.

Partia Socjalistyczna powstała w 1933 r. w rezultacie zjednoczenia sześciu małych organizacji i grup marksistowskich. Najważniejszą wśród nich była Nowa Akcja Publiczna (NAP), którą założyli twórcy republiki

²⁰ Informacje o tych ugrupowaniach można znaleźć w czasopismach: Estrategia (Mir), Lucha Obrera (POR), Espartaco i Causa Marxista-Leninista (Espartaco i PCR), Vanguardia Revolucionaria Marxista (VRM), Punto Final i in.

²¹ Charakterystyki wszystkich omawianych partii opracowane na podstawie następujących publikacji: Lia Cortes, Jordi Fuentes, *Diccionario politico de Chile*, Santiago 1967 oraz *Politieskie partii zarubeznych stran*, Moskwa 1967 oraz prasy chilijskiej z lat 1966 - 68 i dziennika El Siglo 1970 - 71.

socjalistycznej z 1932 r. Od początku PS deklarowała się jako marksistowska i rewolucyjna. Partia ta nigdy nie uczestniczyła w żadnej z międzynarodówek. W Ameryce Łacińskiej przez długi czas utrzymywała kontakty z demokratyczno-rewolucyjnymi partiami takimi, jak: APRA, Accion Democratica. Skład członkowski PS jest heterogeniczny: wchodzi do niej robotnicy, urzędnicy, drobna burżuazja, najemni pracownicy umysłowi, robotnicy rolni, studenci. Ten różnorodny skład i drobnomieszczańskie pochodzenie większości kierownictwa odzwierciedlał się w nadmiernej ideologizacji polityki partii, jej frakcyjności i wielkiej liczbie rozłamów, które cierpiała na przestrzeni swojej historii²². Tendencja ta przejawiała się także w rozwoju programu partii, która bazę rewolucji socjalistycznej upatrywała w dość niejasnej klasowo kategorii pracowników „trabajadores”. Głównym przeciwnikiem rewolucji, w myśl tego programu, byli wszyscy posiadacze środków produkcji, cała warstwa urzędnicza i in. PS była zwolenniczką rewolucji zbrojnej aż do czasu powstania Jedności Ludowej. Głównych przeciwników politycznych widziała partia nie tylko w partiach prawicowych, lecz także w PDC i PR. Za głównego sojusznika uznawała od 1956 r. Partię Komunistyczną. Poparcia wyborczego udzielają jej robotnicy rolni, robotnicy drobnych zakładów przemysłowych, górnicy, zwłaszcza w tzw. górnictwie średnim i małym, prowincjonalni urzędnicy i in.

Partia Radykalna jest najstarszą z istniejących w Chile. Jej początki datują się w 1957 r., formalnie powstała w 1883 r. Reprezentując jedną z tendencji XIX-wiecznego liberalizmu, sama z kolei stała się organizacją macierzystą wszystkich chilijskich partii drobnomieszczańskich, które odgrywały doniosłą rolę w życiu republiki, w szczególności Partii Demokratycznej (1887 - 1960), reprezentującej interesy rzemieślników i robotników rodzącego się przemysłu, zanim powstały partie robotnicze, oraz Partii Agrarno-Laborystycznej (1931 - 1965). Ta ostatnia partia skupiała najróżniejsze odłamy klasowe od prowincjonalnych obszarników z południa po niektóre grupy robotnicze. Partia ta była zwolenniczką korporacyjnej organizacji społeczeństwa i ogromna większość jej działaczy znalazła się później w PDC. W okresie przed powstaniem Jedności Ludowej w Partii Radykalnej znajdowały się dwa różne sektory polityczne: pierwszy reprezentujący wielką burżuazję, który historycznie powstał jako rezultat adaptowania się burżuazji do rządów Frontu Ludowego. Drugi sektor, programem przypominający partie socjaldemokratyczne, reprezentował inteligencję techniczną, średnią i drobną burżuazję oraz nieliczne grupy arystokracji robotniczej. Poparcie wyborcze PR pochodzi z tych samych grup w charakterystycznym ukła-

²² Por. dyskusję ideologiczną w łonie FRAP: *Unidad Socialista Comunista nacimiento del movimiento popular*. Santiago 1965, oraz *El socialismo y la unidad*, Santiago 1966.

dzie terytorialnym i historycznym. PR cieszyła się mianowicie poparciem obszarników z prowincji południowych, przedsiębiorców górniczych z północy oraz burżuazji z tych dziedzin przemysłu i urzędników skupionych w tych instytucjach, które rozwijały się w okresie Frontu Ludowego. W związku z aktualnym rozbiem partii na 3 organizacje, rozbiemu uległa również reprezentacja interesów tyłu różnych klas społecznych w łonie PR. Heterogeniczność partii powodowała zawsze charakterystyczną „politykę wahadła”. Po II wojnie światowej PR wchodziła bowiem w koalicję zarówno z komunistami, jak i z prawicą. Aktualne rozbiem partii doprowadziło do odseperowania skrajnie prawicowej Demokracji Radykalnej, której członkowie zostali usunięci z P.R. w 1969 r. Dalszy podział nastąpił w 1971 r. w związku z radykalizacją linii partii na XXV Konwencji. Pod naciskiem młodzieży partyjnej i grupy działaczy związkowych PR uznała się za partię socjalistyczną, a za podstawę analizy rzeczywistości społecznej przyjęła teorię walki klas i materializm historyczny²³. Ta radykalizacja programu partii doprowadziła do odłączenia się MRU, którego przywódcy popierają nadal Jedność Ludową, ale w imieniu drobnej i średniej burżuazji. Dalsze przemiany ruchu radykalnego doprowadzą przypuszczalnie do połączenia się odłamów PR z pozostałymi dwiema małymi partiami wywodzącymi się, genetycznie rzecz biorąc, z radykalizmu i z Partii Demokratycznej — PSD oraz z Partii Agrarno-Laborystycznej — API. Ta dyskutowana już federacja socjaldemokratyczna ukształtuje się prawdopodobnie dwustopniowo, tak że odłam bardziej zradykalizowany reprezentowałby interesy urzędników, najemnych pracowników umysłowych i części drobnomieszczaństwa, natomiast drugi odłam zachowałby charakter partii drobnej i części średniej burżuazji.

W skład Jedności Ludowej wchodzi wreszcie dwie organizacje wywodzące się z Partii Chrześcijańsko-Demokratycznej: MAPU (1969) i OIC (1971). MAPU powstała w następstwie walki wewnętrznej, która toczyła się w łonie PDC w okresie 1966 - 1968 między lewicą reprezentującą klasy ludowe, partię tę popierające, oraz tzw. technikami i freistand reprezentującymi historyczny interes burżuazji — modernizację systemu kapitalistycznego. Głównym przedmiotem walki były: interpretacja programu „rozwoju niekapitalistycznego”, stosunek do partii robotniczych i zmiana struktury organizacyjnej partii, która oznaczałaby nadanie jej charakteru rewolucyjnego. MAPU zrzeszające głównie studentów oraz działaczy związkowych i chłopskich opuściło PDC jako dojrzała organizacja rewolucyjna i odegrało ważną rolę w formowaniu Jedności Ludowej. OIC opuściła Chrześcijańską Demokrację jako zwolenniczka poparcia przez PDC rewolucji socjalistycznej w Chile. Reprezentuje warstwę urzędniczą i część drobnomieszczaństwa, które są

²³ El Siglo, 31 VII i 2 VIII 1971.

zwolennikami „łączenia chrystianizmu i socjalizmu na drodze pluralizmu i sprawiedliwości społecznej”²⁴.

Koalicja partii Jedności Ludowej powstała w końcu 1969 r. Jej program stanowi odzwierciedlenie interesów klas i odłamów klasowych, które reprezentuje, skupiających się na zapoczątkowaniu budowy społeczeństwa socjalistycznego, które zachowałoby jednak w swoim łonie długotrwałą możliwość egzystencji drobnej i — w niektórych dziedzinach gospodarki — średniej burżuazji. Pakt²⁵ Jedności Ludowej otwarcie definiuje bazę społeczną, na której zamierza się opierać, „złożoną z robotników, chłopów, pracowników umysłowych, inteligencji i techników, studentów, nauczycieli, emerytów i rencistów, rzemieślników [. . .] znacznej większości właścicieli, producentów i kupców, którzy nie należą do wąskiego kręgu dominacji kapitalistycznej, lecz sami pod nią cierpią w różny sposób”. Te nazwane w języku potocznym kategorie pozwalają na rekonstrukcję składu klas społecznych, których obiektywnych interesów broni koalicja. Wśród przeciwników, których likwidację zapowiada Pakt, znajdują się: „kapitał imperialistyczny, [. . .] latyfundium, [...] bankowa oligarchia oraz potęgi kapitalizmu, które sprawują w Chile rzeczywistą władzę”.

Przeciwnikiem Jedności Ludowej była w wyborach 1970 r. Partia Chrześcijańsko-Demokratyczna (PDC). Program wyborczy jej kandydata R. Tomicia, stanowi na ogół kontynuację wcześniejszego programu „rewolucji w wolności” (1964 r.). Sformułowany bardziej radykalnie i ideologicznie nawiązujący do postulowanego wcześniej przez lewicę chadecką „rozwoju niekapitalistycznego” (przewiduje powstanie uspołecznionego sektora gospodarki oraz postuluje współpracę z partiami robotniczymi) w rzeczywistości ma pod tym względem charakter deklaratywny i nie dotyka interesów burżuazji. Części programu poświęcone analizie konfliktów społecznych w Chile, polityce pracy, zwalczaniu inflacji i in. wskazują na utrzymanie poprzedniego charakteru klasowego tej partii, która powstała jako ugrupowanie drobnomieszczańskiej młodzieży studenckiej pozostającej pod silnym wpływem tradycyjnej, chrześcijańskiej myśli społecznej, które zorganizowało się w ramach Partii Konserwatywnej. Partia kierowana jest do dzisiaj przez generację działaczy pochodzących z Narodowego Stowarzyszenia Studentów Katolickich (ANOC) i Zgromadzenia Młodzieży Konserwatywnej. Założona przez nich w 1938 r. partia nosiła nazwę Falangi Narodowej (FN). Było to przez długi czas ugrupowanie marginesowe w polityce chilijskiej, a wzrost jego rozpoczął się w okresie prezydentury Alessandriego, a zwłaszcza w czasie kryzysu gospodarczego w 1960 r. Partia zaczyna skupiać

²⁴ El Siglo, 30 IX 1971.

²⁵ Pakt i program Jedności Ludowej referuję za: *Programa basico...*, op. cit.; Programy pozostałych ugrupowań i kandydatów prezydenckich 1970 r. za dokumentami opublikowanymi w *Ercilla* nr 18, s. 6, 26 VIII 70 r.

w swoich szeregach masę drobnomieszczan, urzędników, samodzielnych chłopów oraz niektóre grupy rodzącej się burżuazji w nowych dziedzinach gospodarki (budownictwo, kasy oszczędnościowo-pożyczkowe, przetwórstwo rybne, transport, część przemysłu metalowego). Są to grupy, w które godzi regresywna polityka Alessandriego i które poprzednio w większości popierały kandydaturę Ibaneza (1952). Do partii trafiła ponadto grupa techników-ekonomistów, wyższych urzędników administracji państwowej, którzy widzą w DC ruch mogący stać się nosicielem tendencji do modernizacji kapitalizmu w sprzyjającej koniunkturze międzynarodowej początków Sojuszu dla Postępu. Naczelnym celem DC jest przyspieszenie wzrostu gospodarczego, z szerokim wykorzystaniem współpracy międzynarodowej i interwencji gospodarczej państwa. W istocie rzeczy wszystkie podstawowe reformy społeczne Freia, zwłaszcza reforma rolna, legalizacja syndykatów chłopskich i robotników rolnych oraz inne postępowe reformy na wsi obliczone były na osiągnięcie tego celu. Jak się wydaje, u podstaw koncepcji prawicowej grupy freistów w PDC leżał błąd w analizie teoretycznej. Ich polityka rolna, intencjonalnie wymierzona w „tradycyjnych, mało produkujących i w części feudalnych obszarników” mająca zyskać poparcie burżuazji przemysłowej, w rzeczywistości silnie uderzyła w interesy tej burżuazji. Dlatego też ze względu na obiektywne skutki tej polityki i poparcie, jakie zyskiwała dla partii ze strony chłopstwa i warstwy urzędniczej oraz najemnych pracowników umysłowych, można uznać PDC za reprezentantkę tych głównie grup społecznych i za partię, która obiektywnie realizowała przemiany określone mianem rewolucji burżuazyjno-demokratycznej. Ideologicznie identyfikuje się PDC jako trzecia siła między marksizmem a kapitalistycznym liberalizmem. W okresie burzliwego wzrostu, w początkach bieżącej dekady, partia stanowiła polityczne centrum szerokiego ruchu społecznego organizacji religijnych, chłopskich, naukowych, kulturalnych, związkowców chrześcijańskich, federacji studenckich i in. Ruch ten znalazł się w dekadencji od czasu, kiedy w kierownictwie PDC i rządzie Freia przeważać zaczęły interesy i cele grupy „nowej burżuazji”, tzn. od końca 1967 r.

PDC współpracuje z małą partią reprezentującą rzemieślników i drobnych kupców z niektórych rejonów Chile, która jest jednocześnie ostatnią spadkobierczynią wielkiej partii drobnomieszczańskiej — Partii Demokratycznej, tj. Partii Demokratyczno-Narodowej (PDN).

Głównym przeciwnikiem Jedności Ludowej są dwie partie popierające w 1970 r. kandydaturę J. Alessandriego. Program tego ugrupowania reprezentował wyraźnie interesy tzw. oligarchii chilijskiej: monopolistycznej burżuazji przemysłowej, bankowej i handlowej oraz związanego z nimi obszarnictwa. W aspekcie ekonomiczno-politycznym był to program restauracji siły klasy kapitalistów, głoszący „konieczność naprawienia w sposób przyspieszony ciężkich deformacji, które 30 lat

demagogii spowodowały w naszej gospodarce". Program postulował dalej całkowitą przebudowę instytucjonalną państwa z daleko idącym ograniczeniem praw kolektywnych organów przedstawicielskich, depolityzację związków zawodowych i federacji studenckich, militaryzację młodzieży męskiej oraz zrzeszenie obowiązkowe młodzieży żeńskiej w organizacji społeczno-wychowawczej. Apelowal jednocześnie do drobnomieszczaństwa, chłopstwa oraz grup subproletariackich obszernym zespołem postulatów w zakresie walki z nędzą, naprawy systemu ubezpieczeń społecznych. Ta krótka charakterystyka wskazuje, że nie był to program liberalno-demokratyczny. Zbudowany on został z uwzględnieniem celów i programów partii popierających Alessandriego, szczególnie Partii Narodowej. Jest to organizacja, która powstała w 1966 r. z połączenia Partii Konserwatywnej (PC), Liberalnej (PL), Akcji Narodowej (AC) i kilku innych małych stowarzyszeń. W jej ramach od samego początku czołową rolę odgrywają działacze byłej Akcji Narodowej, krótkotrwałej organizacji, która skupiła się wokół faszyzującego polityka Jorge Prata. Również aktualny przywódca Onofre Jarpa ma za sobą przeszłość w skrajnie prawicowych kręgach Młodzieży Agrarno-Laborystycznej. Także program Partii Narodowej zdeterminowany praktycznie został przez zwolenników tych dwóch polityków. PN wykazuje charakterystyczne cechy partii skrajnej prawicy. Większość członków wielkiej burżuazji nie uczestniczy bezpośrednio w jej szeregach, chociaż jej interesy dominują w programie. Skład członkowski partii obejmuje w znacznej mierze drobnomieszczań, a partia odwołuje się do różnych grup społecznych najniżej zorganizowanych i najbardziej wydziedziczonych w Chile (drobni kupcy, chłopci z minifundiów w południowych prowincjach i subproletariat). Drugą partią popierającą Alessandriego jest Demokracja Radykalna (PDR). Jest to partia zrzeszająca radykałów usuniętych z PR w 1969 r. Przejmuje ona prawdopodobnie poparcie menażerów przemysłowych i bankowych oraz średniorolnych chłopów i obszarników w prowincjach południowych, którzy należeli poprzednio do elektoratu Partii Radykalnej.

Siłę wyborczą najważniejszych omawianych partii przedstawia poniższa tabela 1, zawierająca odsetki głosów na poszczególne partie w wyborach parlamentarnych i komunalnych.

Pozostałe partie otrzymały w 1971 r.: PDN — 0,49%, PSD — 1,38%, USP — 1,05%, DR — 3,91% głosów.

Z wielu względów omawianych wcześniej, siła ruchów społecznych skupiających się w czasie kampanii prezydenckich wokół ugrupowań partii politycznych nie jest oczywiście sumą głosów, które te partie otrzymują w pozostałych wyborach. Na rozmiary poparcia wyborczego w takich przypadkach wpływają konkretne okoliczności walki o władzę, układ alternatyw politycznych, które tłumaczą interesy klas. Jest np. rzeczą charakterystyczną, że FRAP otrzymywał w 1958 i 1964 r. wię-

Tabela 1

Wybory parlamentarne i komunalne w Chile 1957 - 1971

Partia	1957	1960	1961	1963	1965	1967	1969	1971
	Parl.	Kom.	Parl.	Kom.	Parl.	Kom.	Parl.	Kom.
PDC	9,4	13,9	15,4	22	41,1	35,6	29,8	26,2
PSCh	10,7	9,7	10,7	11,1	10,3	13,4	12,2	22,8
PN	33,0	29,5	30,4	23,7	12,8	14,3	20,0	18,5
PCCh	—	9,2	11,4	12,4	11,8	14,8	15,9	17,3
PR	21,5	20,0	21,4	20,8	13,3	16,1	13,0	8,2

cej głosów aniżeli partie, które łącznie uczestniczyły w nim w czasie poprzednich i następnych wyborów parlamentarnych. Ponadto i jest to przykład bardziej wymowny, charakterystyka ekologiczna głosowania na Freia w tych samych wyborach prezydenckich nasuwa myśl, że elektorat jego miał w 1964 r. wyraźnie reakcyjne cechy, mimo rewolucyjnej redakcji programu PDC, odwrotnie niż w 1958 r.

Badania nad ekologią wyborczą Chile mają długą i obszerną historię²⁶. Tutaj przedstawiamy jedynie uproszczoną i skrótową analizę korelacyjną wyników wyborów prezydenckich 1958 i 1964 r. oraz wyborów parlamentarnych 1965 r. w zestawieniu z niektórymi charakterystykami społeczno-ekonomicznymi 25 prowincji chilijskich.

Ograniczenie tej analizy związane jest przede wszystkim z jej metodą. Korelacje na poziomie prowincji wewnątrznie bardzo zróżnicowanych, nie informują bowiem o zachowaniach wyborców należących do poszczególnych zbiorowości społecznych, a jedynie o związkach między rozkładami pewnych cech osobników i zbiorowości w szeregu jednostek terytorialnych. Z analizy takiej nie wynikają przeto wnioski, które mogłyby być samodzielnymi argumentami co do takiego czy innego charakteru elektoratu partii. Informują nas one natomiast, jakie szczególne cechy posiadają prowincje traktowane jako całości, w których poszczególne partie otrzymują ilości głosów odbiegające od krajowej przeciętnej.

Zespół cech dobrany został przede wszystkim ze względu na zainteresowanie warunkami społeczno-ekonomicznymi, w jakich wyborcy popierają kandydatów Chrześcijańskiej Demokracji, jednak przy uwzględnieniu kandydatów prezydenckich lewicy — S. Allende i prawicy —

²⁶ Z ważniejszych prac należy wymienić: R. Cruz Coke, *Geografía electoral de Chile*. Santiago 1952, Glaucio A. D. Soares, R. Hamblin, *Struttura socio-economica e voto per la sinistra radicale*, Chile 1952, Quaderni di Sociologia 1967/2, F. Gil, Ch. Parrish, *The Chilean Presidential Election of September 4, 1964*, part I, II. Washington 1965; H. Zemelman; *Problema ideológico de la Izquierda*, Arauco 58/1964, R. Morodo, *Las elecciones parlamentarias chilenas de 1965*, Revista de derecho publico 7/1967; J. Petras, *Politics ...*, op. cit., rozdz. 5.

- Wskaźniki wyborcze
1. Frei W 1958 r.
 2. Frei w 1964 r.
 3. PDC i sojusznicy w 1965 r. (Democracia Agrario Laborista)
 4. Allende 1958 r.
 5. Lewica 1965 r. Vanguardia Nacional, P. Comunista, P. Socialista, Padena)
 6. Bossay w 1958 r.
 7. PR i sojusznicy 1965 r. (P. Democratico)
 8. Alessandri 1958 r.
 9. Prawica 1965 (P. Liberal, P. Conservador, Accion Nacional, Comandos Populares)
 10. Wpisani do rejestru Wyborczego 1963 (powyżej 21 lat nieanalfabeci) w %
Wskaźniki społeczno-ekonomiczne
 11. Produkta brutto prowincji 1960 (kraj = 100,0)
 12. Ludność zawodowo czynna (%) 1960
 13. Średnia płaca (prac. fizycznych) dzienna w centymach E° — 1960
 14. Bezrobotni (% ludności zawodowo czynnej) 1960
 15. Gospodarstwa rodzinne wyposażone w wodę bieżącą (%)
 16. Nieanalfabeci powyżej 15 lat 1960 (%)
 17. Saldo migracyjne prowincji 1952-1960 w % ludności
 18. Ludność w związkach zawodowych (% zawodowo czynnych) — 1960
 19. Ludność zawodowo czynna objęta strajkami 1959 i 1960 (%)
 20. Pracownicy fizyczni najemni w mieście 1960 (% zawodowo czynnych mężczyzn)
 21. Niżsi pracownicy umysłowo miejscy 1960 (% zawodowo czynnych mężczyzn)
 22. Drobniemierzaństwo (pracujący na własny rachunek) 1960 (% zawodowo czynnych mężczyzn)
 23. Koncentracja własności ziemi 1960 — wskaźnik (zakres 0,00-1,00)
 24. Chłopi (w % ludności męskiej czynnej) 1960
 25. Robotnicy rolni (w % ludności męskiej czynnej) 1960
 26. Stopa wzrostu ludności prowincji 1952/60 (%)
 27. Ludność miejska (%) 1960
 28. Ilość dzienników na 100 mieszkańców 1960

J. Alessandri w wyborach 1958 r. oraz wyników głosowania na kandydatów partii FRAP, prawicy i radykałów w wyborach parlamentarnych 1965 r. Kandydatem Partii Radykalnej w wyborach 1958 r. był Bossay, polityk o przekonaniach socjaldemokratycznych (dziś przewodniczący MRU), ale reprezentujący partię ściśle w tym czasie współpracującą z prawicą. Porządek kolejności prowincji chilijskich na liście jest jednocześnie porządkiem geograficznym, a także historycznym, jeśli uwzględnić kolejność losów republiki i kolejność przyłączania prowincji na północy i południu.

Analiza korelacji cech prowincji, dogodna ze względu na większą swobodę ich wyboru, łączy się z pewnymi niedogodnościami. Tak mała (25) ilość obserwacji utrudnia odróżnienie korelacji niskich, ale istotnych, od korelacji statystycznie przypadkowych. Ogranicza to znacznie możliwości badawcze. Z kolei, większa ilość i różnorodność informacji publikowanych w odniesieniu do prowincji na ogół nie zapewnia możliwości znalezienia takich, które odpowiadałyby kategoriom teoretycznie przydatnym. Np. kategoria „niższych miejskich pracowników umysłowych” oznacza zbiorowości o różnorodnych cechach klasowych; kategoria „bezrobotnych” obejmuje tylko bezrobotnych zarejestrowanych, a i tych *cum grano salis*.

Wydaje się jednak, że niektóre związki między wynikami głosowania a cechami prowincji i ich ludności (tabela 2) przemawiają za sprostaczeniami tego artykułu. Warto szczególnie zwrócić uwagę na różnice w uwarunkowaniach głosowania na Allendego i Freia, zwłaszcza w porównaniu z rozkładem głosów na Alessandriego, Kandydatura S. Allende skupiała na ogół dość jednolite poparcie, pochodzące z sił FRAP (wskaźniki 4 i 5 w tabeli 2), zwłaszcza jeśli uwzględnić, że korelacje głosowania na Allendego w 1964 r. nie zamieszczone w tabeli 2 są niemal odwrotne niż korelacje głosowania na Freia (oba kandydaci otrzymali wtedy łącznie 95% głosów). Natomiast Frei był kandydatem zupełnie różnych sił społecznych w wyborach 1958 i 1964 r., co demonstruje niska korelacja głosów oddanych na niego w 1958 i 1964 r.

Przeprowadzona analiza skupień, procedura podobna do znanej *cluster analysis* Fruchtera i sprowadzająca się do wyodrębnienia takich grup zmiennych, w których korelacje między zmiennymi byłyby znacznie wyższe, niż korelacje tych samych zmiennych ze zmiennymi pozostającymi poza tymi grupami, dała wyniki przedstawione niżej²⁷.

²⁷ Obliczył korelacje i przeprowadził analizę skupień p. mgr Michał Karoński z Instytutu Matematyki UAM, za co serdecznie mu dziękuję. Informacje o wymienionych procedurach w: B. Fruchter, *Introduction to Factor Analysis*, New York 1954 oraz E. Lowel Kelly, J. G. Lingoes, *Przetwarzanie danych w badaniach psychologicznych*, w: H. Borko (red.), *Maszyny cyfrowe w badaniach naukowych*, Warszawa 1969.

Jeśli podzielić wszystkie zmienne wchodzące do analizy (tabela 2) na dwie grupy zgodnie z kryterium analizy, to znajdują się w nich zmienne następujące:

A) Frei 1958, Allende 1958, partie lewicowe 1965, ludność objęta strajkami, wpisani do rejestru wyborczego, wysokość produkcji brutto, uczestnictwo w związkach zawodowych, miejscy pracownicy fizyczni, gospodarstwa rodzinne wyposażone w wodę, nieanalfabeci, najemni miejscy pracownicy umysłowi, ludność miejska, czytelnictwo dzienników, bezrobotni, wysokość płacy dziennej, drobnomieszczaństwo, ludność zawodowo czynna, stopa wzrostu ludności, dodatnie saldo migracyjne prowincji, koncentracja własności ziemi.

B) Frei 1964, Alessandri 1958, prawica 1965, chłopi, Bossay 1958, radykałowie 1965, PDC 1965, robotnicy rolni.

Korelacje wewnętrzne obu grup są niskie, ale mogą być podwyższone do 0,35 bez zmiany w istocie spostrzeżeń (po usunięciu z obu grup zmiennych nr 3, 6, 7, 23, 25). Zgodnie z tymi spostrzeżeniami prowincje, w których największe odsetki głosowania uzyskiwał Allende, scharakteryzować można jako najwyżej rozwinięte w ramach gospodarki kapitalistycznej zurbanizowane, wyróżniające się zorganizowaniem członków klas pracujących, natężeniem konfliktów społecznych, przodujące w oświacie i koncentrujące ludność (dodatnie saldo migracyjne), Obszary, na których wysokie odsetki uzyskiwały kandydatury prawicowe, a więc Alessandri w 1958 r. i Frei w 1964 r., są pod tymi względami przeciwstawne.

LES PARTIS POLITIQUES ET LES ÉLECTIONS AU CHILI

Résumé

L'article commente le système des partis politiques contemporains au Chili:

1) Appartenant au bloc de l'Unité Populaire (Unidad Popular): le Parti Socialiste (PSCh), le Parti Communiste (PCCh), le Parti Radical (PR), l'Action Populaire Indépendante (API) et le Mouvement d'Action Populaire Unifié (MPAU), ainsi que des partis appuyant l'UP — l'Union Socialiste Populaire (USP) et le Mouvement de la Gauche Révolutionnaire (MIR).

2) Constituant l'opposition politique du bloc UP: le Parti National (PN), le Parti Démocrate Chrétien (PDC) et le Parti Démocrate National (Padena).

Ces partis sont présentés en tant qu'organisations politiques des classes sociales du Chili en fonction de leur composition, de leurs affiliations à d'autres organisations et avant tout de la représentation des intérêts du régime et des différentes classes. C'est pourquoi on a fait une courte analyse du système de forces des différents partis et de leurs conglomerats sur la base du développement du système de relations entre les classes depuis la naissance du Front Populaire en 1938. Cette analyse prend en considération les résultats des élections présidentielles, parlementaires et municipales, surtout celles des années 1958 - 1964 et 1970

(présidentielles). Les résultats des élections présidentielles de 1958 et 1964 concernent 25 provinces chiliennes en corrélation avec 28 indices économiques et sociaux caractéristiques de ces provinces.

Les résultats de l'étude des programmes, de la politique et des forces électorales des partis montrent une polarisation croissante des forces sociales s'amasant autour des partis de la classe ouvrière (PCCh et PSCh) et de l'oligarchie terrienne et industrielle appuyant à différents moments les partis de la droite et du centre.